

Roll No. :

Total No. of Questions : 12]

[Total No. of Printed Pages : 4

AFMA-141

M.A. (Final) Examination, 2023

SANSKRIT

वर्ग 'ख' साहित्य

Paper - VIII (ख)

(आयुर्वेद, ज्योतिष एवं दैनन्दिनी पूजन विधि)

Time : 3 Hours]

[Maximum Marks : 100

खण्ड-अ

(अंक : 2 × 10 = 20)

नोट :- सभी दस प्रश्नों के उत्तर दीजिए (उत्तर-सीमा 50 शब्द)। प्रत्येक प्रश्न 2 अंक का है।

खण्ड-ब

(अंक : 8 × 5 = 40)

नोट :- सात में से किन्हीं पाँच प्रश्नों के उत्तर दीजिए (उत्तर-सीमा 200 शब्द)। प्रत्येक प्रश्न 8 अंक का है।

खण्ड-स

(अंक : 20 × 2 = 40)

नोट :- चार में से किन्हीं दो प्रश्नों के उत्तर दीजिए (उत्तर-सीमा 500 शब्द)। प्रत्येक प्रश्न 20 अंक का है।

खण्ड-अ

1. (i) आयुर्वेदस्य कति अङ्गानि ? नामानि संस्कृतेन लिखत।
- (ii) वायोः गुणन् लिखत।
- (iii) वेगान् धारयेद् रेतसाम्। इति श्लोकं पूर्णतया लिखतु।

BRI-676

(1)

AFMA-141 P.T.O.

- (iv) लवणं कतिविधं भवति ? नामानि।
- (v) ज्योतिषशास्त्रस्य स्कन्धत्रयं लिखत।
- (vi) बृहत्संहितायाः चतुर्थाध्यायस्य वैशिष्ट्यं प्रतिपादयत।
- (vii) तिलकमन्त्रं लिखत।
- (viii) गणपतिध्यानमन्त्रं लिखत।
- (ix) आदित्यवर्णे तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ विल्वः।
तस्य फलानि तपसा नुदन्तु या आन्तरायाश्च बाह्याः अलक्ष्मीः॥
इत्यस्य मन्त्रस्यार्थः लेखनीयः।
- (x) पुरुषसूक्तस्य एकं मन्त्रं लिखत।

खण्ड-ब

2. कस्यचिदेकस्य मन्त्रस्य संस्कृतमाध्ययेन व्याख्या विधेया—
 - (क) एकदन्ताय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि।
तन्नो दन्ती प्रचोदयात्॥
 - (ख) धरणीगर्भसम्भूतं विद्युत्कान्तिसमप्रभम्।
कुमारं शक्तिहस्तं तं मंगलं प्रणमाम्यहम्॥
3. कस्यचिदेकस्य मन्त्रस्य ससन्दर्भव्याख्यां संस्कृतमाध्यमेन कुर्वन्तु।
 - (क) कां सोस्मितां हिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम्।
पद्मेस्थितां पद्मवर्णां तामिहोप ह्वये श्रियम्॥
 - (ख) दुर्गे स्मृता हरसि भीतिमशेषजन्तोः
स्वस्थैः स्मृता मतिमतीव शुभां ददासि।
दारिद्र्य दुःखमयहारिणिं का त्वदन्या सर्वोपकारकरणाय सदार्द्रचित्ता॥
4. अधोलिखितयोः श्लोकयोः ससंदर्भव्याख्या विधेया—
 - (क) तैश्च तिस्रः प्रकृतयो हीनमध्योत्तमाः पृथक्।
समधातुः समस्तासु श्रेष्ठा, निन्द्या द्विदोषजाः॥

अथवा

उष्णाम्बुनाऽधः कायस्य परिषेको बलावहः।
तेनैव तूत्तमाङ्गस्य बलहृत्केशचक्षुषाम्॥

- (ख) ताम्बूलं क्षतपित्तास्ररूक्षोत्कुपितचक्षुषाम् ।
विषमूर्च्छामदार्तानामपथ्यं शोषिणामपि ॥

अथवा

तुषारक्षार सौहित्यदधितैलवसाऽऽतपान् ।
तीक्ष्णमद्यदिवास्वप्नपुरोवातान् परित्यजेत् ॥

5. अधोलिखितयोः श्लोकयोः ससन्दर्भव्याख्या विधेया—

- (क) अङ्गभङ्गारूचिग्लानि कार्श्यशूलभ्रमाः क्षुधः ।
तत्र योज्यं लघु स्निग्धमुष्णमल्पं च भोजनम् ।

अथवा

रूक्षः शीतो गुरुः स्वादुः सरो विड्गतकृद्यवः ।
वृष्यः स्थैर्यकरो मूत्रभेदः पित्तकफाञ्जयेत् ॥
पीनसश्वासकासोरुस्तम्भकण्ठत्वगामयान् ॥

- (ख) वरोऽत्र मुद्गोऽल्पचलः कलायस्त्वतिवातलः ।
राजमाषोऽनिलकशो रूक्षो बहुशकृद्गुरुः ॥

अथवा

उद्विक्तपित्ताञ्जयति त्रीन्दोषान्स्वादु दाडिमम् ।
पित्ताविरोधि नात्युष्णमम्लं वातकफापहम् ।
सर्वं हृद्यं लघु स्निग्धं ग्राहि रोचनदीपनम् ॥

6. अधोलिखितस्य व्याख्या विधेया—

कपिलः प्रधानमाह द्रव्यादीन् कणमगस्य विश्वस्य ।
कालं कारणमेके स्वभावभपरे जगुः कर्म ॥

अथवा

वास्तूनि यो विस्तारः स एव चोच्छ्रयाश्चियः शुभदः ।
शालैकेषु गृहेष्वपि विस्तारादिद्वगुणितं दैर्घ्यम् ॥

7. सूर्यनमस्कारस्य विवेचना कार्या ।

अथवा

गणपत्यादिपंचदेवपूजन विषयमधिकृत्य निबन्धमेकं लेखनीयम् ।

8. ऋग्वेदोक्तदेवीसूक्तस्य सारांशं लिखत ।

अथवा

आदित्यहृदयस्तोत्रस्य वैशिष्ट्यं प्रतिपादयत ।

खण्ड-स

9. ग्रीष्मऋतुचर्याम् अथवा हेमन्तऋतुचर्यामधिकृत्य निबन्धमेकं लेखनीयम् ।

10. बृहत्संहितायाः वैशिष्ट्यं प्रतिपादयत ।

11. गौर्यादिषोडशमातृकापूजनविषयमधिकृत्य निबन्धमेकं लेखनीयम् ।

12. श्रीदेव्यथर्वशीर्षस्य सारः लेख्यः ।

अथवा

श्रीसप्तश्लोकी दुर्गा इत्युपरि लेखः लिख्यताम् ।